

Гордана Живковић

УЛОГА И ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ ПОРОДИЦИ

„Од свега, ах, што има душу и живог ми жене смо најбеднија бића и својом прђијом морамо да купимо мужа и што је још горе од тога наше је тело од тада његово. И увек постоји страшна опасност какав ће он бити, добар или рђав, јер развод је за жену увек мрља те своме суђенику не сме налазити мане.“¹

Еврипидова „Медеја“

„Патријархална породица представља последњу етапу у еволуцији породице у првобитној заједници, али много више прву етапу породице у цивилизацији, јер је њен настанак везан за појаву првобитне својине класе и државе, тако да је много више типична за цивилизацију него за праисторију. Њено обележје је изразита власт старешине породице-мушкарца над женом и децом. У њој је живот био заснован на вековима изграђиваним обичајима и навикама и испреплетен разним култовима.“²

Патријархална породица је тип породичне структуре и организације у којој су изражене: економска, биолошка, морално-васпитна, образовна, религиозна, емотивна и функција задовољења полног нагона.³ О начину живота и неким обичајима патријархалне породице на почетку прошлога века најаутентичнија сведочанства оставио је Вук Караџић: „Срби живе понајвише у задрузи: гдјекојијем кућама има по 4 по 5 ожењених људи, а једноглаваца је мало. Колико год у кући има ожењених људи, толико око куће има вајата, па у кући само једу заједно, и спавају у њој бабе и старци, а остали сваки са својом женом и дјецом спава у своме вајату без ватре и љети и зими. Око горекојијех газдинскијех кућа стоје вајати и остале зграде (нпр. амбари, чардаци, качаре) као мало сеоце.

У свакој кући има старјешина, који влада и управља кућом и свим имањем, он наређује бетиће и момчад куда ће који ићи и шта ће радити; он иде Турцима и на сеоске и нахијске саборе и договоре; он, с договором кућана, продаје што је за продају и купује што треба купити; он држи кесу од новаца и брине се како ће платити харач, порезу и остале дације. Кад се моле Богу, он почиње и свршује; кад има у кући какијех гостију (без којијех се у великијем кућама слабо дан који проведе), он се с њима разговара и с њима руча и вечера (у великијем кућама гдје има много чељади, најпре поставе старјешини и гостима на једној софри, а на другој бетићима и момчадима који раде у пољу, па онда вечерају жене и дјеца). Старјешина није свагда годинама најстарији у кући: кад отац остари, он преда старјешинство најпаветнијем сину (или брату или синовцу), ако ће бити и најмлађи. Ако ли се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изабру другога⁴.

Жене су у таквој задрузи спремале и чистиле одело и обућу, одржавале ред и чистоћу у кући и дворишту, спремале и готовиле јело, преле, везле, гребенале, ткале, чувале и музле стоку, правиле млечне прерађевине, жњеле, копале, прикупљале плодове са имања и др.⁴ Отуда и данас честа изрека у народу „жена кућу држи“.

У патријархалној заједници жена се рађала расла, стасавала за удају, и удајом прелазила у другу патријархалну заједницу, добровољно или присилно склапајући брак. Жена није радо гледана ни у кући свога оца ни у кући свога мужа, из прве је морала изаћи, јер није била ни наследник ни продуживач породице, а другој никада није могла сасвим да припадне.

„Однос између полова у патријархалној породици је произлазио из принципа приоритета и ауторитета мушких. Ауторитет мужа према жени био је веома стваран и утицајан.“⁵

„Човек је господар
жена је слуга
човек наређује
жена слуша“⁶

Мужевљева власт је главно обележје патријархалне породице, оно што јој даје садржину у односима између чланова породице. Узрок овоме треба тражити у постојању приватне својине мужа и жене у економској и правној незаштићености жене.⁷

Жена је била зависна и подређена не само мужу него и старешини породице, а у оквиру међугенерациске поделе рада и супрузи старешине. „И најмлађи мушкарац у патријархалној породици имао је већа права од настарије и најзаслужније жене. Није могло ни да се замисли, да жена буде домаћин или старешина задруге, јер је према патернистичким принципима било недопустиво да жена командује мушкима.“⁸

Жена није имала права да једе за трпезом свога господара, већ га је при јелу дворила, а сама засебно јела. Прва је устајала и последња легала. Целог дана је дворила, спремала и чистила. Увече је мужу и свекру прала ноге. У разговор свог мужа није се мешала нити је могла да му се супротставља и противречи. Када су некуд ишли, муж је био испред ње. Кад би мушкарац ушао у кућу, (без обзира на његове године) жена је

морала да устане. Мужа никад именом није називала већ „он“, „човек“, „онај“ и др. Није била сопственик ничег у кући, па чак ни рођене деце.

Држање мушкарца према жени показивало је и доказивало његово мушкост, па често и суровост. За ситне испаде и непослушност била је врло често свирепо тучена.

„Кад ме жена пита ће сам био
казаћу јој, да сам со сијао
куку њојзи, ако не вјерова“.⁹

Понекад је кажњавана напросто из мужевљеве обести, из сујете што је он мушкарац а она жена.

„Жену и коња удри ако мислиш да су ти покорни“ говорило се у народу.¹⁰ — „без мужевљева знања и дозволе није смела никуда поћи, па ни у свој род; морала је да има на уму, да је свака мужевљева наредба светиња, коју је требало испуњавати. Отуда и она народна: „Човек је глава, а жена трава“.¹¹

Жена је била „ниже биће, бесправни створ, економска потреба и фабрика радне снаге“.

Сматрана имовином свога мужа, жена се у неким крајевима и насилно одводила: отимала као плен или куповала и продавала као роба.

Патријархални морал захтевао је од жене безусловну чистоту душе и тела. Млада је пре ступања у брак морала бити „девица“.

Склапање брака није била ствар девојке и момка, већ њихових родитеља и дедова.

У кућама у којима су задруге имале мало чланова способних за рад, тежило се, да се дође до жене што пре. Младићи су се женили врло рано, често још код деца, а узимали су за жене већ одрасле и потпуно развијене девојке. Код оваквих бракова, свекар је обично био још млад човек и, како се каже, „у пуној снази“. Ово је погодовало да понекад дође и до сексуалних односа између снахе и свекра, до тзв. снохачества. Према народном схватању полни однос између свекра и снахе није преступ, већ нормалан, а у одређеним ситуацијама, чак, сасвим оправдан однос.¹²

Жена је покорна, одана и вредна, те је нештедимице била употребљавана за сваки посао чак и злоупотребљавана. Удајом и преласком у мужевљеву кућу губила је сва права на очинство (родитељско имање), сем „прђије“ коју носи собом. Она није имала права на свој сопствени живот, није смела да има личну иницијативу ни слободу одлучивања.

У патријархалној породици, крму је приграбио мушкарац, а „жена је била лишена свог достојанства, подјармљена, претворена у робину његове похоте и просто оруђе за рабање деце.“¹³ Била је извор продужења лозе, „због тога је морала рабати пород, у коме мора бити мушкараца, ако нема порода отерује се па се чак у кућу доводи и друга“.¹⁴

„Мушко потомство и обавезе према њему чинили су брак трајнијим, стабилнијим и нераскидивим. Тамо где су биле кћери, отац се понашао, као да је без потомства. А највећа несрећа је била ако није имао деце“. Немати деце значило је да ће се угасити име (презиме) породице, крсна слава и домаће огњиште.“¹⁵

„Жена која остане удовица после више година брака обично се не удаје, поготову ако има децу. У случају да је млађа може се преудати из

мужевљеве куће и повести малу децу. Негде пак деца остају са дедом и бабом, а мајка се преудаје.¹⁶

Сем рабања деце, мушкарац је женидбом добијао радника, који ће га кроз цео живот пратити и слушати. „Жена је у погледу рада више него слуга. Слуга може и напустити свога господара, али жена остаје, где је целога века, покорна, одана, радна и послушна.“¹⁷ Она је била главна радна снага са многим дужностима и обавезама, а без одговарајућих права у одлучивању. Због тога се приликом женидбе гледало да девојка буде здрава и снажна, да може да ради, да буде без телесних недостатака. На летопуту се није много полагало, али се гледало да девојка буде из честите породице.

Жена је служила и за задовољење природних потреба мужа, за „насладу и уживање“. Према мужу се односила са посебним страхопоштовањем, водећи увек рачуна о његовој мушкости, ауторитету и достојанствености.

Њена најзначајнија улога у патријархалној породици била је подизање и васпитање деце. Код детета је развијала радне и хигијенске навике, марљивост, уредност, дисциплину, будила и развијала у њему осећање љубави према родитељима, браћи, сестрама, традицији, правди, истини, поштењу. Својом благом речју, својом тихом и преданом природом, али и неприкосновеним ставовима, мајка је била главни васпитач подмлатка.

Оваква тешка улога и положај жене у патријархалној породици постали су навика, а наслеђе и васпитање учинили су ту улогу „природном“. Отуда жена свој потчињени положај почиње да сматра као нешто што се само по себи разуме, и није јој лако објаснити да је тај положај недостојан и да она мора радити да постане са мушкарцем равноправан члан друштва.

„Инфериорни положај жене у породици и друштву утицао је на стварање и одржавање представе о њој као мање вредном, самим тим и „нечистом“, опасном бићу према коме се треба односити са опрезом, придржавајући се одговарајућих мистичних скрупула.“¹⁹

У народу се нпр. верује да близина жене у извесним ситуацијама изазива многе нежељене последице (несрећне случајеве, неуспехе итд.) или једноставно излаже човека тајанственим, недовољно дефинисаним опасностима.

Ограничења додиром жене са околином, а посебно са особама мушког пола, најчешће су везана за периоде, када се она налази у специфичном биолошком стању (менструација, трудноћа, бабине)²⁰

Посебно је распрострањен страх од сусрета са женом у одређеним приликама. „Ако мушкарац нпр. крене на орање или сетву, у лов или риболов, на одслужење војног рока, или уопштено речено, на пут, он од сусрета са женом може да очекује само несрећу. Особита опасност вреба мушкарца ако му је жена прешла пут, нарочито ако се он вози на колима. Веровало се, да ће се тада кола преврнути или поломити. Опасним се сматрао и сусрет мушкарца са женом која носи празне судове, као и са оном која преде кудељу. Жена која се овим пословима бавила била је опасан „урочник“.“²¹

Век у коме данас живимо је век сталних промена и убрзаног развоја. Под утицајем индустријализације и урбанизације долази до трансформисања породичног система. Старе патријархалне стеге су попустиле. Жена

више није слушкиња, нити бесплатна радна снага, данас је жена радник и мајка, ударник и домаћица, политичар и „глава“ куће. Средства масовних комуникација процеси социјалистичког преображаја и општи културни развој, допринели су борби за остварење равноправности жене, и поред мноштва проблема који још постоје за превазилажење традиционалних оквира.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Аугуст Бебел, *Жена и социјализам*, Београд 1956., 41.
- ² Марко Младеновић, *Увод у социологију породице*, Београд 1969, 136.
- ³ Исто, 163.
- ⁴ В. Карић, *Србија*, Београд 1887, 161.
- ⁵ Видак Вујачић, *Трансформација породице*, Београд 1977, 62.
- ⁶ Тих. Р. Борђевић, *О српским женама*, Београд 1912, 4.
- ⁷ Марко Младеновић, *Увод у социологију породице*, Београд 1969, 163.
- ⁸ Видак Вујачић, н. д. 24 и 25.
- ⁹ Тих. Р. Борђевић, н. д. 4.
- ¹⁰ Видак Вујачић, н. д. 65.
- ¹¹ Исто, 62.
- ¹² Никола Пантелић, *Друштвени живот у Неготинској крајини*, ГЕМ, књига 31—32, Београд 1969. 314.
- ¹³ Јован Борђевић, *Женско питање*, Радничка штампа, Београд 1975., 132.
- ¹⁴ Тих. Р. Борђевић, н. д. 6.
- ¹⁵ Видак Вујачић, н. д. 57.
- ¹⁶ Никола Пантелић, н. д. 332.
- ¹⁷ Тих. Р. Борђевић, н. д. 22 и 23.
- ¹⁸ Аугуст Бебел, н. д. 56.
- ¹⁹ Душан Бандић, *Табу у традиционалној култури Срба*, Београд 1980, 322.
- ²⁰ Исто, 323.
- ²¹ Исто, 323—324.